

PODOBY TEXTU A POZNANIE: O VZŤAHU MEDZI FILOZOFICKÝM A LITERÁRNÝM TEXTOM

TATIANA SEDOVÁ

SEDOVÁ, Tatiana: Varieties of Text and Knowledge: Towards to the Relationship Between Philosophical and Literary Text, 2022, Vol. 4, Issue 1, pp. 40 – 51. DOI: 10.17846/CEV.2022.04.1.40-51.

ABSTRACT: The article deals with the nature of literary and philosophical text, their similarities, but also differences. With regard to the issue of interpretation, ideas of analytical philosophy of language are characterized, which have an impact on literary theory, hermeneutic and linguistic thinking about literary texts. The author argues against Rorty's vision of post-philosophical culture and philosophy as the "conversation of mankind", and defends the cognitive function of philosophy and its argumentativeness, which is not required of literary fiction. In conclusion, some functions of philosophy and literature are characterized.

KEYWORDS: Literary text. Philosophical text. Meaning. Reference. Knowledge.

Nie sme len obyvateľmi fyzického hmatateľného sveta, ktorého moci a zákonitostiam sme podrobne- ni ako telesné, empirické bytosti, ale sme obyvateľmi aj duchovnej ríše, ktorá má tiež nad nami moc, hoci nemerateľnú pomocou fyzikálnych veličín. Táto nehmotná ríša nezahŕňa len hodnoty, nech už ich ontologický status určujeme akokoľvek, poznatky, akými sú iracionálne čísla, Pytagorova veta, Newtonove zákony klasickej mechaniky atď., ktorých platnosť tu akosi perzistuje nezávisle od metamorfóz spoločnosti a ľudského rodu; ale táto ríša zahŕňa aj literatúru a filozofiu, hoci v tomto kontexte pod literatúrou rozumiem tie texty, ktoré nemajú praktický pragmatický účel, ale ich funkcia spočíva v zábave alebo v ambícii kultivovať ducha. „Mezi tuto moc bych zahrnul také moc literární tradice, to znamená souhrnu textů, které lidstvo vyprodukovalo a nadále produkuje nikoli k praktickým účelům (jako vést matriky, zaznamenávat zákony a vědecké vzorce, pořizovat zápisy ze zasedání či jak si opatřit vlakový jízdní řád), ale spíše pro *gratia sui*, pro vlastní potěchu – a které se čtou pro zábavu, pro povznesení ducha, rozšíření znalostí nebo třeba pro pouhé ukrácení dlouhé chvíle, aniž by nás snad k tomu někdo nutil (když si odmyslíme školní povinnosti)“ (Eco 2004a, 7). Tak literatúra v širokom zmysle slova, nech už próza alebo poézia v rozmanitých žánrových podobách, aj filozofia, ktorá nemá ambície byť beletriou, ale formou poznania sú vtelené do textov, ktoré majú svoju materiálnu znakovú formu a ich nosiče sú teda hmotné, ale to je len ich sprostredkujúca forma, lebo ich najvlastnejší *raison d'être* tkvie v ich nemateriálnej, ideálnej podobe významov a zmyslu. V tejto súvislosti sa možno pýtať, aký je rozdiel medzi textom filozofie a literárnym textom? Majú niečo tieto druhy textu spoločné? Ak áno, čo to je a aké sú ich funkcie?

PODOBY TEXTU A POZNANIE V LITERATÚRE

Dnes, keď sme zavalení infláciou prefabrikovaných predstáv, hybridných útvarov a transferom termínov medzi jednotlivými disciplínami, nás postmoderna nabáda, aby sme vzali na vedomie rozličné úmrtné listy, ktoré vystavila pre epistemológiu, subjekt, človeka, ako objekt skúmania, filozofiu, román, autora, printové nosiče; vynára sa s plnou naliehavosťou otázka o autorite textu a jeho pôvodcu, autora, nech už filozofie alebo literatúry, otázka o vlastnostiach textu, intertextualite, mnohovýznamovosti a platnej interpretácii, podobnosti a rozdieloch medzi literárnym a filozofickým textom.

Pod postmodernou sa chápe všeličo, ale v danom kontexte akceptujeme charakteristiku z pera Itala Calvino: „... za snahu o ironické využití souboru masmediálních představ, nebo o to dát

příchuť zázračného, snahu dodat zázrační chuť zděděnou z literární tradice, narativním mechanismům, které zvyšují jejich vnějškovost [...]. Můžeme rovněž jakoby vše smazat, aby bylo možno začít od nuly“ (Calvino 1988, 138).

Postmoderna zvýraznila naráciu, rozprávanie a podľa toho možno naratívnu štruktúru, napätie medzi fabulou a sujetom, ako ich narysovala ruská formalistická škola, akcent na zápletku, aplikovať aj na filozofiu. Umberto Eco sám túto stratégiu uplatnil aj na Spinozovu *Etiku*, resp. na úvodnú pasáž (Eco 2004b, 234). „Jestli tedy naše doba objevuje, že také každý filozofický nebo vědecký diskurz může být čten jako vyprávění, je tomu tak možná i proto, že více než v jiných dobách se věda a filosofie (možná dokonce aby čelili krizi románu) chtějí prezentovat (jak často slyšíme) jako velká vyprávění. [...] Chtějí jednoduše sdělit nějakou pravdu i prostřednictvím narativně poutavé struktury. A když pak velká filozofická vyprávění nestačí, byli jsme svědky toho, že mnohá současná filozofie, místo aby se vydala hledat pravdu k filozofům minulosti, šla ji hledat k Proustovi či Kafkovi, k Joyceovi či Mannovi“ (ibid. 235). Aj umenie a literatúra však aspirujú na to, aby ponúkli nejakú pravdu o svete, ale je vskutku otázne, či ide o pravdu ako epistemic-kú hodnotu generovanú špecifickou formou poznania, alebo o pravdu ako dimenziu skúsenosti a prežívania, ktoré sú zakotvené v iných než kognitívnych vzťahoch človeka k svetu. Ale aj táto skúsenosť v jej nepreberných fazetách, ktorú subjekt prežíva a s ktorou je konfrontovaný, prináša poznanie a poznatky, ktoré veda a filozofia nedokážu artikulovať a konceptualizovať. Vzhľadom na to možno niekedy v literatúre nájsť presvedčivejšie, autentickejšie zobrazenie spoločnosti, než reprezentuje strohá vedecká, napr. sociologická teória.¹

Z tohto vychádza aj sociológ Jan Keller, ktorý na základe románov a noviel devätnásteho a prvej polovice dvadsiateho storočia (Charles Dickens, John Steinbeck, Charles-Luis Philippe, Hans Fallada, Upton Sinclair, Émile Zola, Mario Puzo, Sinclair Lewis, Honoré de Balzac, Jorge Luis Borges, Franz Kafka, Henrik Ibsen, Karel Čapek, Stefan Zweig, Gustave Flaubert, Oscar Wilde, Guy de Maupassant, Thomas Mann, Ivan Alexandrovič Gončarov, George Orwell) demonštruje, ako diela týchto autorov pomenúvajú, odkrývajú a charakterizujú fenomény, ktoré sociologické teórie pripisujú až postmoderne (mentalita ovládaná honbou za zážitkami, vypätý individualizmus ako snaha byť niekým iným, sociálna neukotvenosť, povrchnosť, inštrumentalizácia vedenia, deregulácia v sociálnej sfére, konštruktivizmus, priorita zisku, komodifikácia všetkého hmotného aj nehmotného, dysfunkcie, sociálne patológie, napr. prostitúcia, manipulatívna politika vláducej elity atď.), aby sa ukázalo, že tzv. problémy postmodernity existovali už v modernite a moderná spoločnosť sa nevyhla fatálnemu osudu, ktorým je „jej pohyb v kruhu“ (J. Keller). V eseji o Charlesovi Dickensovi (román *Zlé časy*) *Dědictví zlých časů* čítame: „S odstupem doby můžeme konstatovat, že kupecká logika, která všechno měří metrem bezprostřední výhodnosti pro danou osobu, spolu s industriální logikou, která zná jen měřítko efektivity systému, proniká veškerým myšlením a deformuje ho k obrazu svému. Toto dědictví nás doprovází bez ohledu na to, že průmyslová éra ustoupila době postindustriální, továrny zamořují město a krajinu jen někde a řeky sú průběžně čistěny“ (Keller 2015, 20).

O prínose beletrie pre inú vednú disciplínu – psychológiu – prináša svedectvo kniha z dielne Zbyňka Vybírala, ktorý na základe ukážok zo svetovej a českej beletrie analyzuje ľudskú povahu, prejavy emócií, medzilidské interakcie a vzory správania, druhy plaču a smiechu, pamäť a rozpomínanie, pričom smeruje k záveru, že beletria predkladá citlivý opis psychiky a knihy nám ponúkajú modely života. Je neodškriepiteľný fakt, že beletria – Anton Pavlovič Čechov, Ingeborg Bachmannová, Julien Barnes, Homér, James Joyce, Virgínia Woolfová, Karl Ove Knausgård, Milan Kundera, Robert Musil, Vladimír Holan a i. – je mediátorom a nástrojom psychologického

¹ Pozri o povahe modernity, modernizácie a postmoderne, sociológii a beletrii v úvodnej stati J. Kellera *Něco o povaze modernity* (2015, 11 – 13).

poznania. Hoci Vybíral sa zamerl na iných autorov než J. Keller (prienik medzi ich výberom reprezentuje Flaubertova *Pani Bovaryová* a Mannova *Spoved' hochštaplera Felixa Krulla*), nachádza v beletrii charakteristiky, opisy duševných pochodov, prežívaní emočných stavov vyjadrených výstižnejšie, než ich vystihuje psychologická terminológia. „Podobne jako Keller vyzdvihl nedoceniteľnou presnosť románových pasáží pro sociologické myšlení o společnosti, pokusil jsem se vyzdvihnout totéž pro některé oblasti psychologie. Někdy jsou romány přesnější sociologickou sondou do života jistých vrstev lidí nebo přesnější psychologickou sondou do psychiky, vztahů a života toho či onoho člověka. Někdy je beletrie výstižnější než odborná analýza psychologa“ (Vybíral 2020, 17). Traja spomenutí autori – Eco, Keller, Vybíral – oceňujú a upozorňujú na relevantný poznávací vklad krásnej literatúry k poznaniu sociálnych vied, ale ako to vyzerá s filozofiou a jej vplyvom na literatúru?

K NIEKTORÝM VPLYVOM FILOZOFICKÝCH IDEÍ NA BELETRIU ALEBO FILOZOFICKÝ TEXT AKO INŠPIRÁCIA LITERATÚRY

Klišé v danom kontexte predstavuje existencializmus, „prebratý a prepratý“ (A. Matuška)² z mnohých strán, ktorý ovplyvnil celú jednu epochu, aby potom zmizol zo scény; existencializmus je dnes vnímaný skôr v rovine literatúry a dramatickej tvorby, pretože diela Alberta Camusa *Mor, Caligula, Mýtus o Sifyzovi* a Sartrove *Muchy, Nevoľnosť, S vylúčením verejnosti, Špinavé ruky* sú rozhodne známejšie v zmysle literárnej popularity, než vlastná filozofická spisba (napr. Sartrova kniha *Bytie a ničota*). Treba uznať, že jeho reflexie nad ľudskou existenciou, jej modalitami a štruktúrami, demonštrovanými najmä v pocitoch a náladách, boli presvedčivo prezentované skôr v literárnych žánroch než v akademických traktátoch. Pre reprezentantov existencializmu bola filozofia skôr životným programom než suchými abstraktnými tézami. J. P. Sartre je toho jedinečným príkladom, lebo dokázal vstrebať a transformovať fenomenológiu na ľudský život tak, že vo svojich poviedkach, románoch, hrách, ale aj vo filozofických traktátoch, písal o telesnom vnímaní sveta, štruktúrach a náladách ľudskej existencie, ale najmä o jednej téme: o tom, čo značí byť slobodným. Hoci človeka determinuje tak biologická prirodzenosť, ako aj rozličné aspekty sociálneho a kultúrneho prostredia, nič z toho nepredukuje, akí napokon v konečnom dôsledku budeme. Sami seba ustavične formujeme, utvárame a modelujeme. Formulka *existencia predchádza esenciu* vyjadruje poznanie, že sme svojou vlastnou slobodou. Sartre pokladal tému slobody za absolútne kľúčovú, pričom odmietal všetky esencialistické koncepcie, či už biologické, sociologické alebo psychologické, lebo človek nie je len čírou faktickou existenciou, ktorá je podmienená sociálne a biopsychologicky, ale vždy je aj *bytím pre seba*; v každej situácii má toto *bytie pre seba* možnosť voľby, možnosť angažovať sa v situácii. Práve v tomto zmysle je človek akoby odsúdený na slobodu, a teda aj na zodpovednosť. Prirodzene, toto chápanie, ktoré je podľa môjho názoru skôr antropologicko-filozofické ako sociálno-politické, možno kritizovať z rôznych aspektov, ale mojím naliehavým apelom na neoddeliteľnosť slobody od situácie stojí za to, aby sme toto chápanie slobody, situácie a zodpovednosti aj dnes opäť vzali na vedomie. Previazanosť filozofie a života u Sartra viedla k záujmu o iných. Nie náhodou napísal štúdie o Mallarmém, Genetovi, Flaubertovi, Baudelairovi, ale aj memoáre o svojom detstve a dospievaní. Hoci premostenie filozofie a života, praktizovanie dobrého života nie je nič prevratne nové, napokon o tom bola filozofia stoikov a epikurejcov, podľa ktorých filozofia je otázkou ako plnohodnotne a ľudsky zodpovedne žiť. Ale až existencialisti dali ponímaniu filozofie ako životného programu novú dimenziu. Dimenziu autentickosti a nonkonformizmu, ktorá vrcholila vo feministickom diele Simone de Beauvoirevej z roku 1949 *Druhé pohlavie*. V 80. rokoch

² Pozri o tomto slovnom spojení: Matuška 1991, 23.

20. storočia záujem o existencializmus vyprchal, objavili sa iné *-izmy*, generácia štrukturalistov, postštrukturalistov, dekonštruktivistov, postmodernistov.

Problémy 21. storočia sa líšia od problémov 20. storočia, svet sa zmenil, čo značí, že asi aj od filozofie dnes očakávame niečo iné. Ale úzkosti, staré a nové obavy, hraničné existenciálne situácie a ambiguita osudu nielen jedinca, ale dnes už celého ľudstva, hlasy volajúce po zodpovednosti za budúce, do detailov nepredvídateľné dôsledky našich dnešných rozhodnutí a činov, volanie po novej etike a solidarite, dávajú dnes existencializmu druhý dych a novú šancu.³

Samozrejme, existencializmus a jeho vtelenie do literárnych diel, prozaických i dramatických, je hraničným príkladom, ale vplyv filozofických ideí na literatúru možno demonštrovať aj na ozvenách iných mysliteľov, ktorí patria do filozofickej tradície (Friedrich Nietzsche, Arthur Schopenhauer, Henri-Luis Bergson, Donald Davidson a i.). Nietzscheanstvo parodizoval postavami Klarisy a Moosbruggera Robert Musil v románe *Muž bez vlastností*.⁴ Román Thomasa Manna *Čarovný vrch* zahrnuje filozofickú atmosféru doby, diskusie o živote a smrti, náboženstve, násilí, politických systémoch, spravodlivosti, demokracii, polemiku medzi iracionalizmom a racionalizmom, prezentované prostredníctvom rozhovorov medzi hrdinami románu (najmä Hans Castorp, Leo Nahphta a Lodovico Settembrini). V postave Nahptu Mann vykreslil paródiu na filozofa, estetika G. Lukácsa.

Poviedky L. J. Borgesa sú vystavané na nejakom filozofickom probléme – identity, času a ich paradoxov. Aj Rudolf Sloboda v románe *Rozum* v úvahových pasážach svojho textu sa odvoláva priamo na Hegela.⁵ Celkom špecifický príklad vzťahu medzi filozofiou a beletriou predstavuje tzv. axiologický objektivismus Ayn Randovej. Keďže celé Randovej filozofovanie sa realizovalo formou šiestich literárnych textov, pričom vzhľadom na daný problém je to práve román *Atlasova vzpoura* (2014), ktorý najviac tematizuje tzv. objektivismus a aj problematiku hodnôt. Nejde o nič viac ani menej než o obhajobu liberálnych hodnôt, predovšetkým slobody v zmysle neobmedzenej autentickej a odmietnutie solidarity a rovnosti, sociálnej spravodlivosti, pričom ideálnou hodnotou objektivismu je racionálny egoizmus a cnosť starať sa sám o seba. Akýsi naruby prevrátený kategorický imperatív, k tomu prímes vitalizmu nietzscheovského razenia. A obchod, resp. malo by ísť o výmenu, nemôže chýbať. Spoločnosť je podľa Randovej iracionálna, utláčajúca sila, voči ktorej stoja rozliční „atlasovia“ alias podnikatelia, obchodníci, inžinieri, vynálezci a pod. Jednoducho zosobnenia racionálneho egoizmu, svetlonosi civilizácie, ktorá bez nich odumiera a prepadá sa do iracionálnych temnôt. Randová odmieta povinnosti, záväzky voči iným, čím sa nepriamo vyslovuje aj na margo princípu kresťanskej morálky. Práve na postavách z románu (napr. John Galt, Dagny Taggartová plus dvaja ďalší objektivisti) text demonštruje povahu a podstatu tzv. axiologického objektivismu, ergo liberalizmu. Liberalizmus podľa Randovej je liberalizmus ekonomický a emfaticky ideologický, jej filozofovanie je zmes eklekticismu a aristiky v duchu pravidla téza a antitéza. Podľa toho vyzerá aj román, ktorý je didaktickou ideologickou mozaikou liberálnych ideí a ich nositeľov. Prevalha ideológem poznačila aj vykreslenie postáv románu, ktoré sú ploché, bez psychologickéj hĺbky a ich činy sú len exemplifikáciou Randovej ideového manifestu. Z uvedených príkladov možno odvodiť, že aj filozofické myšlienky sa môžu pretaviť, pravda,

³ Podrobnejšie som sa problematike aktuálneho odkazu existencializmu venovala v inej stati (pozri Sedová 2020, 324 – 330).

⁴ Jaroslav Kudrna v doslove k románu hovorí, že problém Musilovej tvorby spočíva v tom, že jeho prístup je neliterárny, je to prístup filozofa, ktorého zaujímajú viac myšlienky než príbeh. Jeho postavy viac myslia, než konajú (pozri Kudrna 1980, 361).

⁵ Pozri napr. úvahy hrdinu o vzťahu predlohy, scenára, románu a filmu s odkazmi na Hegela a Kanta (Sloboda 1990, 247 – 251).

v rozličnej kvalite literárnej a estetickej, do podoby literárnych diel uplatňujúcich rozmanité textové stratégie.

FILOZOFOVANIE MEDZI IMAGINÁCIOU A POJMOVÝM POZNANÍM

Vzťah k náboženstvu, ale aj k umeniu na jednej strane, a vzťah k vede na strane druhej určite formoval rozličné filozofické tradície, filozofické prúdy a školy, ktoré v opozícii voči tzv. scientizmu vo filozofii preferujú filozofovanie ako múdrosti v zmysle koordinátorky hodnôt (Jean Piaget) alebo svetonázoru v intencii Wilhelma Diltheya a Karla Jaspersa, ktorého zdrojom je spontánne životné stanovisko, spôsoby prežívania a cítenia kladené do protikladu k teoretickému kritickému živlu rozumu. Pre Jaspersa je podstatou filozofie hľadanie pravdy (zrejme nejde o pojem pravdy ako epistemologickej hodnoty či sémantického pojmu), nie jej vlastnenie, a filozofovať značí byť na ceste bez nádeje, že dospejeme k definitívnemu vedeniu či jednomyselnosti riešení. „Tam, kde myslenie netranscenduje, niet filozofie, je len alebo imanentné a partikulárne predmetné poznanie prostredníctvom vedy, alebo intelektuálna hra. No tam, kde sa transcenduje, je výraz zdelovania, lebo sa nevyhnutne v každom okamihu stáva predmetným, no súčasne aj nesprávnym pochopiteľným: pretože predmety ako také možno pevne zachytiť a transcendovanie nechať padnúť. Filozofia ako transcendujúca stojí na hranici. Keďže za hranicou neočakáva nijaký predmet, prekročenie samo je len akýmsi uskutočnením a nie výsledkom. Čo sa vo filozofovaní myslí, je pre vedomie vôbec nielen neprístupné, ale mu ani vôbec nič nepredstavuje, aj keď je vždy prítomné iba v jeho médiu. Je slobodou a pre slobodu“ (Jaspers 1969, 206 – 207). Na tento prístup nadviazal aj Piaget, ktorý sa v závere knihy *Múdrost a ilúzie filozofie* k Jaspersovmu ponímaniu filozofie aj otvorene prihlásil: „Skutočne, skúmanie vedeckej pravdy, ktoré napokon zaujíma iba menšinu, nijako nevyčerpáva podstatu človeka, dokonca ani u tejto menšiny. Je isté, že človek žije, zaujíma stanoviská, verí v mnohé hodnoty, hierarchizuje ich, a takto dáva zmysel svojej existencii voľbami, ktoré ustavične prekračujú hranice jeho skutočného poznania. V človeku, ktorý myslí, môže byť táto koordinácia iba rozumová v tom zmysle, že na vytvorenie syntézy medzi tým, v čo verí, a tým, čo vie, môže použiť len reflexiu, a to alebo tak, že rozšíri svoje vedenie, alebo tak, že sa k nemu postaví kriticky, aby mu určil terajšie hranice a zdôvodnil postavenie hodnôt, ktoré ho prekračujú. Táto rozumová syntéza medzi vierami, nech sú akékoľvek, a podmienkami vedenia je to, čo sme nazvali múdrosťou, a to je podľa nás predmet filozofie“ (Piaget 1977, 257). Tento prístup však oslabuje poznávaciu funkciu filozofie, jej argumentatívnosť a navodzuje posun od poznania k prežívaniu a hierarchizácii akceptovaných hodnôt, čím otvára dvere aj pre relativizáciu a iracionálne synkretické kombinácie rozličných presvedčení za hranicami racionálneho poznania.

IDEY FILOZOFIE JAZYKA A INTERPRETÁCIA TEXTU

Aj filozofická tradícia, rovnako ako literárna, má ako svoje východisko text. Text je alfou aj omegou pre interpretáciu. Idea, že svet je textom a text svetom je stará, ale nové konotácie nadobudla práve v kontexte postmodernizmu a semiotiky a v rozdiel medzi sociologicky motivovanou interpretáciou textu a jeho kontextualizáciou určenou touto líniou a jeho interpretáciou vychádzajúcou z recepcnej estetiky, napr. kontextualizáciou adresáta, čitateľa. Každý text možno skúmať z rozličných hľadísk od sémantiky, syntaxe, rétoriky, logiky, fonetiky, ale aj z hľadiska etymológie, prozódie, metriky. Je však faktom, že objektmi aj filozofickej a literárnej interpretácie sú nepriestorové, nemateriálne entity, význam a zmysel, hoci musia mať svoju telesnú podobu vo forme nejakých fyzických znakov, slov, zvukov. Problémom však ostáva vymedzenie povahy významu, lebo aj tu sa prejavuje rozdiel medzi filozofiou a literatúrou, medzi textom literárnym, filozofickým, ktorý spočíva v spôsobe, ako pracujú s jazykom, akú dikciu volia a aká je stratégia narábania

s prvkami jazyka v zmysle využitia jeho prostriedkov sémantických, lexikálnych, syntaktických a i. Naposledy som čítala román *Sedmá funkce jazyka* z pera Laurenta Bineta ako ukážku postmoderného textu. Aj v tomto texte autor s vedomou intenciou a využitím postmoderných postupov, presunov akcentov, hybridizácie žánrov, miešaním čírej fikcie a faktov pravdivej reprezentácie stvoril celé univerzum. Tento text sa dá čítať niekoľkými spôsobmi – ako krimi, ako zmes fikcie a reality, úvod do politológie, teórie tenisu, správu o francúzskej, ale nielen o nej, intelektuálnej elite filozofov (Barthes, Foucault, Lacan, Kristeva, Culler, Searle, Eco a i.) 80-tych rokov, ako reflexia o možnostiach jazyka a jeho výskumov, či o jazyku ako nástroji na zmenu reality. Nemyslím si, žeby sme našli filozofický text, ktorý by nás navádzal nejakými indíciami na takéto ambiguitné čítanie, hoci siahnem napr. po textoch R. Rortyho, ktorý má k postmodernému chápaniu textu ako generovaniu nekonečnej množiny interpretácií blízko. Na rozdiel od literárneho textu, filozofický text je značne depersonalizovaný, hlas autora je silne v pozadí, aj keď máme istý štýl príznačný pre nejakého filozofa; v tomto zmysle je nezameniteľný Heidegger, Nietzsche, Schopenhauer, ale aj iní. Napriek ich narábaniu s jazykom, ktorý využíva ambiguitu a metaforickosť významu výrazu, ich texty patria do filozofickej a nie literárnej tradície. Filozofický text formuluje kognitívny problém, text nesie jasnú intenciu, aspoň implicitne hypotézu a argumenty v prospech nejakého riešenia, pričom, samozrejme, ostáva problém samotná povaha problému a jeho odlíšenie od pseudoprotblému a obvyčajného verbalizmu.

Veľmi schematicky povedané, kým v literatúre smerujeme od slova k predstave, vo filozofii mierime od pojmu k jeho vyjadreniu prostredníctvom výrazu. Ale v oboch prípadoch viažeme pojem významu na podmienky pravdivosti vety. Rozličný je pomer a akcenty na intencie, pričom môžem mať na mysli intencie pôvodcu, autora textu, intenciu vyjadrení v texte konvencie, na ich vzťahy. Každé slovo je sústavou zvuku, znaku a významu, medzi ktorými nie je jedno jednoznačné priradenie. „Každá veta je akt tak zložitý, že doposiaľ nikto nedokázal prezentovať jeho akceptovateľnú definíciu“ (Valéry 1990, 19). Áno, stále je problém jasne vymedziť determinanty výpovedí v písanej alebo hovorenej podobe, a to aká najmenšia jednotka je nositeľom významu.

NEURČITOSŤ VÝZNAMU, PREDPOKLAD RACIONALITY A NEROZHODNUTEĽNOSŤ REFERENCIE

Pod vplyvom obratu k jazyku vo filozofii a metodológii vedy sa mi vidí, že v interpretácii literárneho textu sa *nolens volens* presadili a uplatnili nasledujúce idey, akými sú komunikatívne chápanie významu, spojené s pripisovaním mentálnych stavov subjektu nech už autorskému subjektu alebo recipientovi textu, empirickému alebo ideálnemu čitateľovi, idea neurčitosti významu a nerozhodnutelnosti referencie, idea verejnosti významu a nemožnosti privátneho jazyka. Tak hermeneutika, s jej rozlišovaním významu doslovného, alegorického, morálneho a anagogického, ako aj neskorý Wittgenstein obhajujú názor, že ľudí, ich výtvary a prejavy nemožno pochopiť mimo procesu úspešnej komunikácie, sa dostáva do popredia pri uvažovaní o význame literárneho textu. V súčasnosti Davidsonova idea radikálnej interpretácie, ktorá predpokladá reprezentáciu interpretujúceho subjektu ako racionálnej bytosti, spolu s tézou o verejnosti významu výrazov, o sociálnej povahe jazyka a myslenia, prenikli do sociálneho a humanitného poznania. Prirodzene, interpretácia je širší pojem než preklad, pretože aj to, čo neviem preložiť, môže byť objektom interpretácie. Hoci koncepcia radikálnej interpretácie (D. Davidson) a radikálneho prekladu (W. V. O. Quine) smerovali k teórii významu, pričom davidsonovská otázka skúma, čo musí vedieť interpretátor, aby dokázal interpretovať jazyk inej osoby, a quinovská otázka sa zameriava na to, do akej miery empirické dáta dokážu poskytnúť evidenciu extenzie významu výrazov prirodzeného jazyka, napokon sa etablovali aj v literárnej vede.⁶

⁶ O koncepcii radikálneho prekladu, významovom holizme, nerozhodnutelnosti referencie, lingvistickom

Idea radikálnej interpretácie má širší záber než text: interpretácie akejkoľvek činnosti, ktorá je podľa istej deskripcie konaním, a správania ako zmysluplných a racionálnych. Preto si Davidsonova a Quinova doktrína našla cestu aplikácie aj v sociálnom poznaní, najmä v historiografii, sociálnej a kultúrnej antropológii, etnografii, sociológii, ale aj v teórii literatúry (napríklad Davidsonov výklad metafory). K sociálnym faktom, nech už ide o praktiky, inštitúcie, rozličné podoby individuálneho a kolektívneho konania, sa pristupuje ako k znakom, textu, ktorých význam treba adekvátne „pretlmočiť“, objasniť interpretáciou.

Pokiaľ je podľa Davidsona správanie interpretovateľné slovami, ktoré pôvodca používa, slová znamenajú to, čo chce, aby znamenali. To je už zakotvené v povahe interpretácie, že hovoriaci väčšinou vie, čo jeho slová znamenajú. „Platí tuziž i předpoklad – nevyhnutelný předpoklad, že pokud ví, že má určitou větu za pravdivou, ví i, co si myslí“ (Davidson 2004, 122). Lenže sama možnosť myslenia predpokladá spoločne zdieľané normy pravdy a objektivity. Davidson pokladá myslenie a jazyk za nerozlučne spojené. Z toho však nevyplýva, žeby existencia jednotlivej myšlienky bola fixovaná na vetu, ktorá ju reprezentuje. Na to, aby mal niekto pocit presvedčenia, je nevyhnutná komunikácia, a to, čo vieme o bytostiach, akými sme. Veľa úsilia venoval Davidson ideí o sociálnej povahe jazyka. Podľa neho nejestvuje nejaký hotový, fixný význam výrazu, ktorý si osvojujeme. Až na základe tzv. triangulácie dochádza k naplneniu aktu, ktorým sa výrazom jazyka udelí obsah.

Verejnosc významu, odmietnutie významu ako platónskej ideálnej entity, a to značí zavrnutie Fregeho sémantiky, neurčitosc prekladu, holizmus pri dešifrovaní významu, komunikačná koncepcia významu, davidsonovský transcendentálny argument (väčšina našich presvedčení musí byť pravdivá, spojenie princípu ústretovosti a racionality), chápanie sociálnych fenoménov, faktov ako znakov, resp. textu – to sú idey z arzenálu analytickej filozofie jazyka, ktoré rezonujú v interpreta-tivizme. Práve tematizácia jazyka, významu a zmyslu, sémantických a pragmatických aspektov jazyka a komunikačná koncepcia významu prispeli nepochybne k tomu, že pôvodne hermeneutická psychologizujúca interpretácia chápania ako empatie, vcitovania, ustúpila do úzadia a do popredia sa dostali sémantické otázky významu a zmyslu, interpretácia znakových sústav a komunikačných aktov.

So zreteľom na idey z analytickej filozofie jazyka je potrebné prehodnotenie pojmov racionality a objektivity.⁷ Je však otázne, či silná, hoci adekvátne deskripcia konania poskytne dobre empiricky testovateľnú hypotézu o mentálnom stave, obsahu mysle, presvedčeniach aktéra, ktorého konanie interpretujeme. Je otázne, či interpretácia nie je vo svojej podstate arbitrárna, a teda nepríliš spoľahlivá procedúra so zreteľom na platnosť a dostupnú evidenciu. Stúpenci silného kontextualistického holizmu (R. Rorty) vidia v interpretácii len alternatívne čítanie bez možnosti identifikovať intersubjektívnu objektívnosc nejakej interpretácie. Je zrejmé, že to má dopad a dosah na podmienky identity literárneho diela, textu, lebo sa musím vzdať nárokov na pravdivosc alebo nepravdivosc interpretácie nejakej konfigurácie významov, pretože to, čo sa vyžaduje, je koherencia s danou sústavou významov a hodnôt v istom sociálno-kultúrnom rámci, stanovených postupovaním podľa pravidla.

behaviorizme u Quina pozri napr. *The Cambridge Companion to Quine* (2014, 49 – 57).

⁷ V tejto súvislosti treba spomenúť prácu *Meaning and Method in the Social Science* (1987) od P. A. Rotha.

POUŽITIE TEXTU A INTERPRETÁCIA

Domnievam sa, že nebude prehnané predpokladať, že spomenuté idey sa implicitne, ak nie explicitne, vžili a udomácnili aj v literárnom prostredí na úrovni literárnej teórie a kritiky. Určite prispeli aj k tomu, že sa odmieta význam textu ako niečo esenciálne, zakódované prostredníctvom lingvistických konvencií a s využitím sémantiky prirodzeného jazyka, nezávislé od kontextu, čo má recipient odkryť. Oproti tomu stojí silný prúd, ktorý interpretáciu pokladá za akékoľvek operácie, ktoré možno s daným textom uskutočniť. „Existuje jedna nebezpečná, pro dnešek typická kritická hereze, podle níž lze z literárního díla udělat, co se nám zlíbí, a to tak, že v něm čteme vše, co nám našeptávají naše nejnekontrolovatelnější impulsy“ (Eco 2004a, 10). K Ecoovým inšpiratívnym počínom patrí jeho rozlíšenie medzi interpretáciou a použitím, lebo s textom možno realizovať rozličné operácie – procedúry, keď text slúži k mimoliterárnym účelom – ako exemplifikácia nejakej ideológie, svedectvo doby, ako historický dokument, psychologický profil atď. Vlastná estetická literárna funkcia sa v týchto úžitkových postupoch vyprázdňuje, nahradzuje sa funkciami poznávacími a persúziou. V prípade filozofického textu sa nepríliš zaujímam o osudy tvorca, lebo vysvetliť filozofiu jeho autora, biografie, životných osudov nie je dobrá interpretačná stratégia, ako pochopiť problém a jeho riešenie. Povaha, výber, skúmanie problémov metafyziky, epistemológie, etiky, axiológie a i. neodkazujú na životné osudy svojho pôvodcu – filozofa. Pravdaže, aj tu funguje intertextualizácia, ale má inú funkciu než v literárnom texte. Ani sociologický kontext nás neposunie, nanajvýš zistíme, aké vplyvy motivovali sformulovanie problému, ale nič sa nedozviem o pravdivosti ponúkaného riešenia. Funkcia textu vo filozofii je predovšetkým poznávací, kognitívna, tej je podrobená stratégia kompozície architektóniky textu, hoci text môže mať aj estetickú hodnotu, čo v prípade napr. Nietzscheho a mnohých iných filozofov nepochybne platí.

Hoci názor, že text je nositeľom objektívneho významu, platného intersubjektívne, ktorý má esenciálny charakter a ten má recipient odkryť tak, ako dešifruje zakódovanú správu, dnes už stratil na sile v prípade literárnej interpretácie, hoci stále možno predpokladať, že predpokladom interpretácie je jazykový význam textu nezávislý od aktov jazykovej komunikácie, lebo len čo je text napísaný, obmedzí sa množstvo interpretácií. Hoci nemáme v rukách kľúč, na podklade ktorého vyberieme správnu záväznú interpretáciu, vždy je to autorita textu, ktorá nám ponúka indície, ktoré interpretácie sú neprijateľné, neadekvátne. Ako to formuluje U. Eco: „Signifikačný systém je autonómny sémiotický konštrukt, jehož abstraktní modus existence je nezávislý na jakémkoliv možném komunikativním aktu, který umožňuje. Naopak každý akt komunikace k lidské bytosti nebo mezi lidskými bytostmi (s výjimkou procesů stimulace) – nebo jakýmkoliv inteligentním biologickým či mechanickým zařízením – předpokládá systém signifikace jako svou nutnou podmínku“ (Eco 2009, 17).

Eco stanovuje medzi nimi hierarchiu, lebo významový systém môže jestvovať nezávisle od komunikačného, ale neplatí to naopak. Pre text to značí: významový systém textu je podmienka pre akty interpretácie a hranice interpretácie sú dané tým, že text má v sebe významovú intenciu. Hoci hypertextové postupy a metanaratívne mechanizmy umožňujú, aby sa literárne postavy presúvali z jedného textu do iného, aby vstúpili do kontextov priestorovo aj časovo vzdialených, tak mohla M. Bátorová nazvať svoju knihu o Tatarkovi – *Dominik Tatarka slovenský Don Quijote*, pričom nejde o použitie vlastného mena fiktívneho hrdinu, rytiera smutnej postavy, vo funkcii denotačnej, ale o použite vlastného mena ako symbolu. A tak Andrej Bolkonsky môže byť milencom Sherlocka Holmesa, Scarlett O’Harová manželkou hrdinu Slobodovho *Rozumu*, Bezuchov spoločníkom Tatarku v nejakom románe; takto sa profesor Moris J. Zapp premiestnil z Lodgových univerzitných románov *Hostujúci profesori* a *Svet je malý* do vyššie spomenutého Binetovho románu: predsa všetci vieme, že tieto prehovory pôvodné texty so svojím významovým systémom

vyučujú a vnímame ich ako parazitujúce persifláže. Prehovory o nich (uvedených postáv), tak ako ich reprezentuje text, sú raz navždy pravdivé a určujú limity interpretácie.

Tieto fikcie sú mysliteľné, ale nie sú ekvivalentné, absolútne neplatí, že pri interpretácii literárneho textu má recipient absolútnu svojvôľu bez ohľadu na zamýšľanú intenciu autora vyjadrenú nejako v texte. A hoci práva autora a práva textu nie sú symetrickým vzťahom, pri interpretácii s nimi musíme rátať.⁸ V prípade filozofického textu je rozhodujúci významový systém textu, vyjadrená intencia, nie zamýšľaná, a tak sú limity v závislosti od presnosti jazyka obmedzenejšie, hoci odchýlky jestvujú. Napríklad aj interpretácia Kantovej idey autonómie, založená na racionalite a praktickej slobode, umožňuje dva výklady s implikáciami pre chápanie jednak morálky, jednak idey práva a ľudských práv.

K NIEKTORÝM FUNKCIÁM LITERATÚRY A FILOZOFIE

Akú funkciu v našom individuálnom aj spoločenskom živote plní literatúra? Aj keď budeme akceptovať lukácsovsko-heglovskú estetiku, podľa ktorej funkciou umenia vrátane literatúry je sebaopoznanie ľudstva, spolu s Brochovým vyjadrením, že jedinou morálkou románu je poznanie, k čomu však dodáva Milan Kundera, že „ti, čo ríkájú spolu s Brochem, že poznání je jedinou morálkou románu, jsou zrazováni kovovým pazvukem slova poznání, které se příliš kompromitovalo svými vztahy s vědou. Je proto třeba dodat: román objevuje všechny neznámé stránky existence v podobě krásy“ (Kundera 2014, 17).

Ako tvrdí Eco, literatúra používa jazyk, ktorý je kolektívnym vlastníctvom a nedá sa napriek snahám akademikov aj politikov o jeho normovanie vtiesnať do predstáv, čo by malo byť optimálne k danej situácii. Jazyk si ide svojou cestou, literatúra utvára a formuje jazyk a identitu rečového spoločenstva aj náš individuálny jazyk. Jej výchovná funkcia sa nevyčerpáva iba predávaním morálnych a iných ideí. Vplýva na utváranie estetického zmyslu pre citlivosť voči krásu a vychováva k tvorivej imaginácii. Umožňuje nám objavovať fiktívne možné svety, prežiť osudy, ktoré sú nám neprístupné, dá nám okúsiť možnosti zmeniť osud, ale zároveň nám ukáže napriek všetkému s-zyfovskému úsiliu márnosť tohto úsilia osud zmeniť, a tým nás podľa Eca vychováva k tomu, aby sme boli pripravení naplniť svoj osud aj čeliť smrti. Literatúra nám umožňuje v dobe neustálej fragmentácie, reifikácie depersonalizácie a ekonomizácie komercializácie každej oblasti aj osobnosti prežívať pocit celistvosti a naplnenia zmyslu. Julián Barnes na margo tejto funkcie literatúry v románe *Flaubertův papoušek* do úst hrdinu Geoffreya Braithwatia vložil tieto slová: „V knihách je člověku všechno vysvětleno, v životě nikoliv. Vůbec se nedivím, že někdo dává přednost knihám. Knihy dodávají životu smysl“ (Barnes 1996, 255).

Napriek Rortyho neopragmaticko-hermeneutickej kritike filozofie ako zákonodarcu, a s epistemológiou ako jadrom filozofie, aj v súčasnosti rámcujú Kantove otázky – „Čo môžem vedieť? Čo mám robiť? V čo môžem dúfať? A čo je človek?“ – filozofovanie, významy filozofických textov, pričom nepodsúvajú scientizmus ani absolútne transcendentné apriórne poznanie. Prirodzene, v dejinách filozofie sa stretávame s takými filozofiami, ktoré čerpali svoju inšpiráciu z umenia, náboženstva, každodennej skúsenosti i zdravého rozumu, a takých, ktoré sa inšpirovali a majú bližšie k vede.

Stále však možno akceptovať, že filozofia sa nenapája len zo žriedla života a jeho emotívnych zákutí, ale aj z pojmového poznania. Ak prijmem stanovisko, že poznávať a spoznať možno len to, čo dokážeme vyjadriť v jazyku a vychádzame z tradície, ktorá sa napája z vedeckého zdroja filozofovania, tak máme dve možnosti: „Môže zdôrazňovať najvšeobecnejšie výsledky vedy a pokúšať sa

⁸ V domácom prostredí obhajuje autora a intencie textu proti bezbrehej svojvôli recipienta Mária Bátorová. Pozri Bátorová 2012, 74 – 80, 211 – 217.

ich ešte viac zovšeobecniť a zjednotiť; alebo môže skúmať metódy vedy a po nevyhnutných úpravách ich aplikovať vo svojej oblasti. Väčšina filozofie sa dostala na scestie, lebo sa zaoberala výsledkami, ktoré sa momentálne pokladajú za dosiahnuté. Nie výsledky, ale metódy možno s úžitkom preniesť zo sféry špeciálnych vied do oblasti filozofie“ (Russell 2005, 695). Ak hovoríme o metóde, ide o presnosť pojmovej analýzy a pokiaľ možno o najväčšiu presnosť, ktorá umožní, že problém tematizovaný vo filozofii sa dostatočne spresní, precizujú a stanovia sa podmienky jeho riešenia, prechádza z poručníctva filozofie do niektorej špeciálnej vedy. Tomu sa podriaďuje aj stratégia výstavby textu, v ktorej sa snažíme eliminovať ambiguitu výrazov o pojmovú jasnosť. Napriek tomu, že mnohé problémy sa z filozofie postupne vytratili a ocitli sa v špeciálnych vedách, aby som bola konkrétnejšia, napriek tomu, že mnohé z otázok filozofie jazyka sa presunuli do lingvistiky a tie z filozofie mysle do kognitívnych vied, filozofia nestratila svoje riešenia. Keby to tak bolo, filozofia by vskutku stratila svoj predmet, ako to vidí napr. R. Rorty, ktorý odmietol tzv. fundujúcu úlohu filozofie s epistemológiou ako jej jadrom, ktorá vo vzťahu k vede vystupuje v úlohe zákonodarcu. Rorty odmietol systematickú filozofiu ako paradigmu poznania založeného na spoznávaní podstat pomocou zrkadlovej povahy mysle, lebo poznanie je nenásilná komunikácia medzi slobodnými a rozumnými ľuďmi a má tzv. výchovnú úlohu, ktorej cieľom je pokračovať v „konverzácii ľudstva“ (M. Oakeshott), nie objavovať pravdu.⁹ „V každej dostatočne reflektujúcej kultúre sa nájdu ľudia, čo vyčlenia jednu oblasť, istý súbor praktických činností, ktorú považujú za paradigmu ľudskej činnosti. Potom sa pokúšajú ukázať, ako môže ostatná kultúra profitovať z ich príkladu. V hlavnom prúde západnej filozofickej tradície bolo touto paradigmou poznávanie – získavanie zdôvodnených pravdivých presvedčení či ešte lepšie presvedčení, ktoré sú vo svojej podstate také presvedčivé, že ich netreba zdôvodňovať“ (Rorty 2000, 308). Napriek Rortyho pokusu o nahradenie slovníka filozofie novým slovníkom, napriek jeho adorovaniu postfilozofickej kultúry, filozofia a aj epistemológia sú doposiaľ nažive a tešia sa dobrej kondícii. V kultúre naďalej vedľa seba či popri sebe jestvujú rozličné filozofické tradície, prúdy a školy, pestujú sa rozličné podoby filozofovania, ktorú som schematicky označila za kontinentálnu a analytickú tradíciu, pričom hranice medzi nimi v súčasnosti už nie sú také ostré ako v nedávnej minulosti. Vyzerá to tak, že stúpenci jednej tradície už tak rigidne nebazirujú na čistote vlastnej doktríny a pripúšťajú miesto pod slnkom aj inej tradícii. Otázkou však ostáva, čo nám tá-ktorá tradícia môže ponúknuť.

Ak však zastávame pozíciu, že filozofia je forma poznania, môžeme od filozofickej reflexie vyžadovať konzistentnosť, neprotirečivosť, logickú previazanosť tvrdení, transparentnú argumentáciu a schopnosť nielen deklamovať isté tézy, ale aj ich korektné odvodenie. V tom je aj rozdiel, ktorým sa filozofický text odlišuje od literárneho. Vedomá snaha o jasnosť namiesto produkcie verbalizmov, hocako malebných a generovanie pseudoprobémov, korekcia subjektívnych preferencií a obsesii vydávaných za imperatívne pravdy, úsilie precizovať pojmy, s ktorými operujeme, rešpekt k empirickej skúsenosti, ale aj k pravidlám logiky sú predpokladom filozofie bez aspirácie na vizionárstvo, návody ako žiť, odhaliť zmysel života, ak už nie rovno bytia. Takéto filozofovanie nechce byť nezáväzným beletrizovaním, nekontrolovateľným fantazírovaním, ilustráciou nejakej ideológie, hromadením hlušiny slov bez zmyslu a významu, ale reflektuje svoje obmedzenia aj možnosti.

Rozvíjanie imaginácie na margo tzv. nevysloviteľného môže byť téma pre literatúru, resp. pre nejaký druh fikcií operujúcich s prázdnyimi menami, hoci aj táto musí na herkulovskú úlohu využiť a použiť len prirodzený jazyk, ale pre racionálnu filozofiu je to nestráviteľná predstava, keďže výkony takéhoto filozofovania sú zmesou verbalizmov a obrazmi básnickej predstavivosti.

⁹ Ide o alúziu na titul knihy z pera Micheala Oakeshotta *The Voice of Poetry in the Conversation of Mankind*, ktorú použil a asimiloval Richard Rorty vo svojom ponímaní povahy a úlohy filozofie. Pozri Rorty 2000, 327.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel svojho času konštatoval na margo tých, ktorí svoje subjektívne pocity a prežívanie, vidiny a vízie pokladajú za pravý a postačujúci prameň filozofovania, toto: „Jak známo řádila kdysi genialita v poesii právě tak, jak nyní ve filosofii. Měla-li však produkce této geniality nějaký smysl, byla to místo poesie triviální próza, a šla-li nad tuto prózu, byly to pomatené řeči. Tak nyní přirozené filosofování, které je si příliš dobré pro pojem, a ježto ten mu chybí, považuje se za myšlení intuitivní a poetické, hází na trh libovolné kombinace obraznosti, která je myšlenkou jen desorganizována – útvary, které nejsou ani ryba, ani rak, ani poesie, ani filosofie“ (Hegel 1960, 88).

Toto Heglovo vyjadrenie sa rovnako hodí aj na pozíciu tých, ktorí voľne zamieňajú interpretáciu textu s jeho mimoliterárnym použitím, z kontextualizácie textu odvodzujú jeho aktualizovaný význam bez ohľadu na sémantické pravidlá jazyka, ktoré určujú intenciu textu a artikulovanú intenciu autora, stierajú hranice medzi fikciou a faktom, medzi beletriou a filozofiou a pripisujú filozofii úlohy tematizovať nevysloviteľné.

SUMMARY

Both literature in the broad sense of the word, whether prose or poetry in various genre forms, as well as philosophy, which has no ambition to be fiction, but in the form of knowledge are incarnated into texts that have their material character form and their mediums are therefore tangible, but this is only their intermediary form, because their *most own raison d'être* in their immaterial, ideal form of meaning and sense. In this context, one can ask, what is the difference between the text of philosophy and the literary text? Do these kinds of texts have anything in common, if so, what is it and what are their functions? This question is analyzed in the article.

However, art and literature also aspire to offer some truth about the world, but it is indeed questionable whether it is truth as an epistemic value generated by a specific form of knowledge or truth as a dimension of experience and survival, which are embedded in non-cognitive relationships of man to the world. But even this experience in its take-over facet, which the subject survives and with which he is confronted, brings knowledge and knowledge that science and philosophy cannot articulate and conceptualize. Some examples from literature and also from philosophical texts are exemplified. As well as literary tradition, the text is both an alpha and an omega for interpretation. The idea that the world is the text and text of the world is old, but it has acquired new connotations precisely in the context of postmodernism and semiotics, and in the difference between the sociologically motivated interpretation of the text and its contextualization determined by this line and its interpretation based on the receptionist aesthetics. Each text can be examined from different perspectives from semantics, syntax, rhetoric, logic, phonetics, but also in terms of etymology, prosody and metrics. However, it is a fact that objects of both philosophical and literary interpretation are opaque, immaterial entities, meaning and sense, although they must have their physical form in the form of some physical signs, words, sounds. However, the problem remains the definition of the nature of meaning, because here too there is a difference between philosophy and literature, between literary text, philosophical, which consists in the way they work with the language, what diction they choose and what are the strategies for handling elements of language in terms of using its means semantic, lexical, syntactic and other.

Very schematically speaking, while in literature we go from word to idea, in philosophy we go from conception to expression through term. But in both cases, we attach the notion of meaning to the conditions of truthfulness of a sentence.

Štúdia je výstupom z projektu VEGA č. 2/0026/19 *Literárny/umelecký artefakt a jeho kontexty (Komparatistika a sociálne vedy)*.

LITERATÚRA

- Barnes, Julian. 1996. *Flaubertův papoušek*. Praha: Mladá fronta.
- Bátorová, Mária. 2012. *Dominik Tatarka – slovenský Don Quijote*. Bratislava: VEDA.
- Binet, Laurent. 2017. *Sedmá funkce jazyka*. Praha: Argo.
- Calvino, Italo. 1999. *Americké přednášky. Šest poznámek pro příští tisíciletí*. Praha: Prostor.
- Davidson, Donald. 2004. *Subjektivita, intersubjektivita a objektivita*. Praha: Filosofický ústav.
- Eco, Umberto. 2004a. O některých funkcích literatury. In: *O Literatuře*. Praha: Argo, 7 – 30.
- Eco, Umberto. 2004b. *O Literatuře*. Praha: Argo.
- Eco, Umberto. 2009. *Teorie sémiotiky*. Praha: Argo.
- Foster, C. Thomas. 2018. *Čítaj romány jako profesor*. Bratislava: Tatran.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1960. *Fenomenologie ducha*. Praha: Filosofická knihovna, NČAV.
- Jaspers, Karl. 1969. Úvod do filozofie. Tretia časť. Spôsoby transcendovania ako princíp členenia. In: *Antológia z diel filozofov. Pragmatizmus. Realizmus. Fenomenológia. Existencializmus*. Redaktor zv. J. Bodnár. Bratislava: EPOCH.
- Keller, Jan. 2015. *Odsouzení k modernitě. Co hledá sociologie a našla beletrie*. Praha: Novela Bohemica.
- Kudrna, Jaroslav. 1980. Doslov. Musil, R. *Muž bez vlastností (II)*. Praha: Odeon.
- Kundera, Milan. 2014. *Slová, koncepty, situace*. Brno: Atlantída.
- Matuška, Alexander. 1991. *Celistvosť literatúry*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Piaget, Jean. 1977. *Múdrosť a ilúzie filozofie*. Bratislava: Filozofické odkazy, Pravda.
- Randová, Ayn. 2014. *Atlasova vzpoura*. Praha: Argo – Dokořán.
- Rorty, Richard. 2000. *Filozofia a zrkadlo prírody*. Bratislava: Kalligram.
- Russel, Bertrand. 2005. O vedeckej metóde vo filozofii. In: *Jazyk a poznanie. State a prednášky z rokov 1901 – 1924*. Bratislava: Kalligram.
- Sedová, Tatiana. 2016. Interpretácia medzi filozofiou a metódou. In: T. Sedová – J. Šuch – M. Šedík – I. Jančovič. *Podoby interpretácie*. Bratislava: VEDA, 16 – 43.
- Sedová, Tatiana. 2020. Filozofia ako životný program. Nad knihou Sarah Bakewellovej V existencialistické kavárne. In: *Filozofia* 75/4, 324 – 330.
- Sloboda, Rudolf. 1990. *Rozum*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- The Cambridge Companion to Quine*. Edited by Roger F. Gibson JR. 2004. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valéry, Paul. 1990. *Literární rozmanitosti*. Praha: Odeon.
- Vybíral, Zbyněk. 2020. *Literární psychologie*. Praha: Nová beseda.

KONTAKT

prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
tanasedova@gmail.com